

Ранко МЛАДЕНОСКИ

МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ УМОТВОРБИ ЗА АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ

1. Вовед

Досегашните истражувања на македонските фолклорни творби за славниот античко-македонски крал Александар III Македонски од страна на неколку наши книжевни историчари и фолклористи од поодамна се исцрпени затоа што во континуитет се појавуваат нови податоци за народните умотворби за Александар Македонски. Тука мислиме, пред сè, на истражувањата на Кирил Пенушлиски,¹ Вера Стојчевска–Антиќ² и Танас Вражиновски³ кои дадоа огромен

придонес во проучувањето на местото и улогата на Александар Македонски во македонскиот фолклор. Ние овде ќе направиме обид да ги дополниме досегашните сознанија за присуството на античкиот македонски крал во македонското народно творештво. Но, најпрво ќе дадеме еден општ преглед на сведоштвата за постоењето на македонски умотворби за Александар.

Имено, постојат бројни податоци во писмената традиција за доминантното присуство на ликот на Александар Македонски во македонските народни умотворби. За жал, многубројни фолклорни творби во кои се појавува Александар Македонски и за чие постоење имаме сериозни потврди, не се зачувани, односно не се запишани. Понекаде се среќаваат фрагменти од овие дела од македонската народна книжевност, меѓутоа тој материјал не е доволен за да се изврши некаква посериозна реконструкција на нивната содржина од мотивски и тематски аспект.

2. Сведоштвата

Сепак, сите овие искажувања имаат суштинско значење затоа што ја потврдуваат тезата дека македонскиот фолклор

¹ Кирил Пенушлиски, Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, во: Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје, 2005.

² Вера Стојчевска–Антиќ, Одгласи од Александридата, во: Пораки од дамнина, Наша книга, Скопје, 1988. Да се види и идентичниот текст со друг наслов: Вера Стојчевска–Антиќ, Романот за Александар Велики и фолклорот, во: Од средновековната книжевност, Детска радост, Скопје, 1995.

³ Танас Вражиновски, Македонски народни преданија, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Скопје, 1986. Да се види и: Танас Вражиновски, Македонски историски преданија, Матица македонска, Скопје, Институт за старословенска култура, Прилеп, 1992. Исто така да се види: Танас Вражиновски, Ликот на Александар Македонски во македонското народно творештво, во: Светлана Христова–Јоциќ, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, Матица македонска, Скопје, 2008.

изобилувал со елементи од античката македонска историја каде што доминантен бил ликот на најголемиот и најпрочуениот крал од династијата на Аргеадите. Овде ќе направиме преглед на најилустративните сведоштва за постоењето на многубројни македонски народни умотворби што се однесувале на античкиот македонски крал Александар Македонски.

Французинот Франсоа де Тот во втората половина на 18 век во својот патопис ни дава несомнено сведоштво за постоење на македонска народна песна за Александар Македонски: „Прибрав и сместив, покрај работните места, 1.500 Македонци... И покрај итноста што ја бараше султанот, воведов еден ден одмор и им дозволив на работниците да одат во недела да се рекреираат во соседното село. Оние кои работеа на 'Замокот на Европа' ја искористија таа слобода и отидоа да се разонодат во Фанараки (село до Истанбул). *Дваесет и двајца Македонци, секој со џушка на рамо, дојдоа џука и собрани во една крчма иеја песна за победите на Александар*“.⁴ (истакнатото е наше - Р.М.). За жал, францускиот патописец Франсоа де Тот не го регистрирал, односно не го запишал текстот на народната песна за Александар Македонски што ја пееле Македонците во Истанбул и тоа не во 19, туку во 18 век.

⁴ Патописот на Франсоа де Тот од 1770 година, во: Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци 1371 - 1777, Мисла, Скопје, 1991, стр. 832 - 833.

Мошне интересен и индикативен податок за присуството на Александар Македонски во македонскиот фолклор нуди и Виктор Иванович Григорович. Имено, „сведоштво дека споменот за Александар Македонски останал меѓу Македонците во првата половина на 19 век, дал и рускиот истакнат деец Виктор Григорович. Во врска со импресиите од неговата посета на Македонија во 1844-1845 година, тој запишал: *Во ситте краиштии шиио ги посетив, јас немам чуено оруѓи имиња освен имињата на Александар Велики и на Марко Крале. И едниот и оруѓиот живеат во сиомениите на народот... Сиоменот за Александар Велики, сеиак, е иовеќе утврден кај народот*“.⁵

Интересно е ова сведоштво на рускиот културен деец Виктор Иванович Григорович поради тоа што ни дава суштинска информација за присуството на Александар Македонски во македонската фолклорна традиција, но и поради тоа што укажува на фактот дека популарноста на македонскиот крал Александар Македонски била поголема дури и од популарноста на Марко Крале. Од она што до денес е зачувано, односно запишано во македонскиот фолклор, би можеле да го донесеме погрешниот заклучок дека кај македонскиот народ Марко Крале бил многу

⁵ Цитирано според: Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), Центар за културна иницијатива – Штип, 2002/2003, стр. 44.

популарен од Александар Македонски!

Александар Донски пишува дека „за застапеноста на Александар Македонски во македонскиот фолклор пишувале и собирачите на народни умотворби Кузман Шапкарев и Марко Цепенков. Кузман Шапкарев запишал: *Покојниот ми татко во дејствието наше ни раскажуваше многу приказки меѓу кои некои за Марко Крале и за цар Александар – Александар Велики...* (Кузман Шапкарев, фуснота под приказната 123, под наслов *Доброто никој пат не гинит*)“.⁶ Иако Донски директно не го наведува тоа, сепак очигледно е дека овој податок тој го презема од Кирил Пенушлиски и тоа од текстот „Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор“⁷ каде што е потенцирана истата информација. Меѓутоа, овој податок што го дава Пенушлиски е сосема погрешен, а грешката на Пенушлиски по автоматизам ја презема и ја пренесува и Донски. Впрочем, во приказната „Доброто никој пат не гинит“ (патем речено, кај Шапкарев целосниот наслов на оваа приказна е „Доброто (арното) никој пат не гинит“!) воопшто не се среќава мотивот за „живата вода“.

⁶ Исто, стр. 50.

⁷ Кирил Пенушлиски, Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, цит. дело, стр. 28. Книгата на Александар Донски со наслов „Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи)“ е објавена во 2002 година, а „Митот и фолклорот“ од Кирил Пенушлиски каде што се наоѓа статијата за Александар Македонски за првпат е објавена во 1996 година.

Оваа забелешка на Шапкарев за која зборуваат Пенушлиски и Донски се наоѓа, всушност, во друга приказна. Имено, во петтиот том од „Избрани дела“ на Кузман А. Шапкарев, оваа забелешка на Шапкарев ја наоѓаме како фуснота кон приказната со наслов „Пра’ината је до краина, а лошотијата не је довека“ која во ова издание е објавена како приказна под број 123. Таму Шапкарев го дава следново појаснување во фуснота: „Покојниот мој татко за време на нашето детство ни раскажуваше многу приказки, меѓу кои некои за Марка Кралја и за цар Александар-Алекс. Велики, во кои се спомнуваше исто така за *’жива вода’*, која тие херои ја пиеле, и станале божем бесмртни. Но, покојниот раскажувач не ја нарекуваше *’жива’*, туку *’смртна’* вода, т.е. бесмртна; и од неа кој се напил, станувал бесмртен...“.⁸

Уште едно сведоштво за присутноста на големиот освојувач на светот Александар Македонски во македонскиот фолклор среќаваме во патопис од 19 век: „За чувањето на споменот за античка Македонија среде Македонците од самиот почеток на 19 век, сведочи и непознат француски патописец кој тогаш ја посетил Македонија. Откако пишува за некој споменик за кој народот му рекол дека е од времето на Александар Македонски, непознатиот Французин запишал: *Клејшата раја*

⁸ Кузман А. Шапкарев, Избрани дела, приредил д-р Томе Саздов, Том петти, Приказни, Мисла, Скопје, 1976, стр. 272.

од Македонија уште ги воспевува поодвизитите на завојувачој на Персија и Индија. (Патопис од непознат автор од 1807 година, Френски патописи за Балканите од 19 в., составила и редактирала Бистра Цветкова, Софија. Преземено од „Archives de l'armee de terre“, со сигнатура МР 1618, 17).⁹

И патописецот Јохан Хајнрих Мајр ја посочува информацијата дека Александар Македонски бил често споменуван во македонската усна традиција. Мајр ја посетил Македонија некаде на почетокот од 19 век при што во својот патопис запишал: *Подоцна поминавме во областа каде што Александар Велики направи одмор. Од пред неколку илјади години овде се чува споменот за овој славен Македонец*.¹⁰

Сепак, ни се чини дека најзначајниот податок го среќаваме кај патописецот Пјер Белон кој некаде кон средината на 16 век ја посетил Македонија и во својот патопис запишал еден податок што за нас е од суштинска важност. Имено, во својот патопис при патувањето низ Македонија од 1546 до 1549 година Белон, меѓу другото, пишува дека во околината на градот Филипи постоела една легенда според која таму биле лоцирани јаслите на Александровиот коњ Букефал. Во врска со ова Белон пишува: „Одејќи по големиот пат, недалеку од

Филипи има поставено голем четириаголен камен... Во овој крај кружи легендата според која тоа биле јаслите на кобилата на Александар Велики. Но, под таа кобила се подразбира Букефал. Тие ме одведоа да ми го покажат како раритет... Градот Кавала што се наоѓа во непосредна близина е наречен по името на коњот од Александар“.¹¹ Овој податок има суштинско значење затоа што ја потврдува тезата за континуираното присуство на Александар Македонски во македонските народни умотворби, со оглед на фактот дека станува збор за патопис од 16 век.

Сето ова недвосмислено покажува дека низ вековите ликот на Александар Македонски бил многу честа појава во творбите коишто ѝ припаѓаат на македонската фолклорна традиција. Македонците преку фолклорот, како што вели Белон, со векови го чувале „споменот за овој славен Македонец“.

3. Зачувани фолклорни творби за Александар Македонски

За среќа, покрај овие нерегистрирани фолклорни дела за кои имаме само сведоштва, постојат и бројни македонски народни умотворби за Александар Македонски чијашто содржина е запишана и кои се зачувале до денес. Со текот на времето континуирано се откриваат и други такви македонски народни творби

⁹ Цитирано според: Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), цит. дело, стр. 219 - 220.

¹⁰ Исто, стр. 220.

¹¹ Патописот на Пјер Белон од 1546 до 1549 година, во: Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци 1371 – 1777, цит. дело, стр. 147.

со што се збогатува фондот на македонски фолклорни трудови за Александар Македонски. Во литературата што ја консултиравме не успеавме да најдеме целосен преглед на македонското усно творештво за Алесандар Македонски и токму поради таа причина во продолжение даваме список од зачуваните македонски народни умотворби во кои се појавува ликот на Александар Македонски. Од она што имавме можност да го проследиме во објавените трудови, но и од податоците за постоење на фолклорни творби за Александар во приватните фондови од наши културни дејци, можевме да дојдеме до заклучокот дека ликот на Александар Македонски е присутен во македонските народни песни, приказни, преданија и легенди. Успеавме да регистрираме вкупно 30 македонски народни умотворби за Александар Македонски од кои 5 народни песни, 10 народни приказни, 14 преданија и 1 легенда.

3.1. Народни ѝесни

а) *Раѓањето на Александар Велики*

Оваа песна за Александар Македонски е пронајдена во необјавената збирка на македонски народни песни од Стефан Верковиќ во Архивот на Српската академија на науките и уметностите во Белград, заведена под број 282. Збирката кај нас ја објави Кирил Пенушлиски во 1985 година.¹² Песната е запишана од страна на Верковиќ, а интерпретирана од

слепиот пејач Јован Михаилов од серското село Броди. Оваа песна има вкупно 263 стихови.¹³ Првичната информација за збирката во која се пронајдени оваа и наредната песна ја дава Бранислав Русиќ кој ја пронашол таа збирка во Архивот на САНУ, а на наше тло прв за ова пишува Томе Саздов („Песна за Александар Велики“, Нова Македонија, 12.01.1958).¹⁴

б) *Александар Велики*

И оваа песна е пронајдена во необјавената збирка на народни песни од Стефан Верковиќ (Архив на САНУ, бр. 282). Запишана е од Верковиќ, а интерпретирана од слепиот пејач Јован Михаилов од Броди. Песната има 306 стихови и е со идентична содржина како и претходната.¹⁵ Двете песни кај нас се објавени целосно во третиот том од „Македонски народни умотворби“ на Стефан Верковиќ под редакција на Кирил Пенушлиски во 1985 година.

в) *Сѝани, сѝани Александре Македонски*

Песната се наоѓа во фолклорните аудиозаписи на Димитар Поп-Димитров (Македонец од Егејска Македонија). Му ја испеал 84-годишниот Танас Марков од Мегленско. Песната била долга и траела околу петнаесетина минути. Сведоштво за песната даваат Блаже Миновски и Кире Јанишлиев во фељтонот „Непозната Егејска Македонија“ во текстот со наслов „Имав 15 години кога го стрелаа татко!“ во весникот „Нова

¹² Верковиќ Стефан И., Македонски народни умотворби, книга трета: Јуначки и трапезарски песни, подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, 1985.

¹³ Кирил Пенушлиски, Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, цит. дело, стр. 30.

¹⁴ Исто, стр. 27.

¹⁵ Исто, стр. 30.

Македонија“ од 1 и 2 ноември 1997 година (стр. 7). Истиот податок го пренесува и Александар Донски.¹⁶ Миновски и Јанишлиев даваат само еден мал фрагмент од песната:

„Стани, стани Александре
Македонски

за да видиш твоите синови
како се борат за Македонија...“.

ѝ) *Песна за цар Александар*

Кон средината на 19 век францускиот славист Сипријан Робер запишал една песна што се пеела во народот за цар Александар кој ги молел боговите да бдеат над „неговиот народ славен со херојски срца, поради што заслужуваме да го носиме убавото име Словен: Ова име го добивме од устата на самиот Александар, восхитувајќи се на јунаштвото наше, јунакот од Македонија изрече пред смртта дека го проколнува секого кој во иднина ќе говори лошо за народот славен. На тој народ, како награда за јуначките дела тој му ги завешта областите што се простираат од Јадранското Море па сè до океанот на вечните ледови. Александар сакаше, целата таа земја никогаш да не живее по други закони освен по законите на славните...“. Заветот претставува превод од записот на француски јазик на Сyprien Robert, *Le monde slave, son passé, son état présent et son avenir*, T. I, Paris 1852, 49 - 51.¹⁷ Насловот на песната е наш затоа

¹⁶ Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), цит. дело, стр. 50.

¹⁷ Лидија Славеска, Етногенезата на македонскиот народ, Матица македонска, Скопје, 1992, стр. 34 - 35.

што Славеска не наведува наслов под кој е запишана оваа песна за Александар Македонски.

9) *Песна за Александар*

Песната е објавена во книгата „Александар Македонски во науката и во свеста на потомците“ приредена од Светлана Христова–Јоциќ.¹⁸ Станува збор за народна песна запишана на аромански јазик. На македонски јазик ја препеал Димо Н. Димчев. На крајот од песната е дадена и следната белешка: „Песната е народна. Во МРТВ, на аранжман на Петар Лукиќ песната ја снимил Штерјо Штерјов со Оркестарот на народни инструменти на МРТВ. Снимката е заведена под сигнатура бр. НМ-462“. Во песната се споменуваат и Македонија, и Александар, и Ароманците.

3.2. *Народни приказни*

а) *Премудри Александар Македонски кога влегол во шише в море*

Кај Марко Цепенков има приказна со наслов „Премудри Соломон кога влегол во шише в море“. На крајот од приказната, во фуснота, Цепенков појаснува: „Еден ми раскажа една приказна слична на оваа, само што наместо Соломона – Александар Македонски“.¹⁹

¹⁸ Светлана Христова–Јоциќ, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, цит. дело, стр. 338.

¹⁹ Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. 3, Приредил Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, 1989, стр. 141 - 142; Исто и во: Марко К. Цепенков, Македонски народни умотворби, Книга седма, Преданија, Редактирал Кирил

б) *Тајиковата клејва*

Македонска народна приказна објавена во весникот „Народна волја“ (Благоевград, јули 1994 година). Приказната е раскажана од Г. Петров. Станува збор за приказна за македонскиот крал Персеј, а во неа се споменува и Александар Македонски: „Еднаш живеел еден цар на Македонија, што се викал Персеј. Во тоа време во Македонија имало многу гаталки. Тие дошле овде по завладувањето на светот од страна на Александар Велики. Тој ги довел од Индија, од Персија, од Египет, од секаде...“.²⁰

в) *Царо Александаро Македонски кога се оженил*

Приказната ја забележал Трајко Огненовски од информаторката Трајанка Поповска–Мурговска. Како што информира Вера Стојчевска–Антиќ, приказната е снимена во септември 1992 година и припаѓа кон собраните материјали на Трајко Огненовски во неговата приватна архива.²¹ Трајанка Поповска–Мурговска до 1948 година живеела во селото Туминец (Албанија), а потоа во Битола. Оваа приказна, според Стојчевска–Антиќ, го има следното

Пенушлиски, Македонска книга, Институт за фолклор, Скопје, 1980, стр. 93.

²⁰ Цитирано според: Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), цит. дело, стр. 52.

²¹ Вера Стојчевска–Антиќ, Александар Македонски – историја и мит, во: Светлана Христова–Јоциќ, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, цит. дело, стр. 291.

сиже: „Александар добил писмо од мајка си која го моли да се ожени за да не остане царството без пород, токму кога по одењето од земја до земја ’стигнало дури до една река која течела жолтели‘. Тогаш се ражалостил царот и дури решил да ги ожени и сите свои војници, а не само тој“.²²

г) *Царчето Александаро и ширите наречници*

И оваа приказна е забележана од страна на Трајко Огненовски од информаторката Трајанка Поповска–Мурговска во истото време како и претходната приказна и се наоѓа во неговата приватна архива. Стојчевска–Антиќ го пренесува сижеото: „Наречниците му прорекле да стане цар над царевите, но да умре млад. Мајката на Александар плашејќи се од пророштвата, наредила стражари и змии отровници околу куќата. ’Арно ама, та си е царица на земјата своја, на царштината, та не е на божјите рабоќе. Ко дошол саатот за нарекување што се вели, царицата, сосе стражари и слуги, паднале во длабок сон. Сè заспало, и луѓето и змиите. И така слободно си влегле наречниците...‘. Третата прорекла: ’Да биде личен, личен преличен и млад и на овој свет и на тој свет. Дур си замижит да си бидит овде долу, на земјата цар, а ко ќе заврзит да бидит цар на горниот свет. Рекле и ватиле усвет‘. Реченото се остварило: ’Ко дошло времето на цуто, што се вели, пораснало царчето, станало цар на царевите и

²² Исто.

една вечер дошла треќата наречница и ноќе му шепнала на уво: Царе Александро, сега си мој. И го зеле со себе. Оттогаш царчето наше македонско Александро си јет цар на горната царстина“.²³

д) *Соноѝ на Александар за неѓоваѝа смрѝ*

И оваа приказна е забележана од Трајко Огненовски, но од информаторката Атина Николова од Битола во мај 1992 година. „Сонувал лош сон Александар и срипал од креветот. Сонувал како се оженил за една прекрасна девојка Македонија, а таа била неговата земја. Сонот ѝ го раскажал на жена си: ’И после ме грабна, ме пикна в пазуви и вативме усвет. Над планињето, над езерата и сетне ме испушти прудолу глава и пред да паднам на земјата се разбудив‘. Жена му го посветувала да не оди на вечера кај другар му. Александар одлучил да оди. По една недела од вечерата Александар умрел“.²⁴

ѓ) *Царчеѝо Александро Македонски дарои делело*

Оваа приказна, исто така, ја забележал Трајко Огненовски од информаторката Атина Николова во август 1991 година во Битола. Стојчевска–Антиќ појаснува: „Царот Александар достигнал со својата војска до крајот на светот и во приказната ’Царчето Александро Македонски дарои делело“.²⁵

е) *Цар Александар и крајоѝ на земјаѝа*

Приказната е објавена во веќе споменатата книга „Александар Македонски во

науката и во свеста на потомците“.²⁶ Ја запишал Кола Фудули, а преводот од аромански на македонски јазик го извршил Димо Н. Димчев. На почетокот од приказната дадена е следната забелешка од запишувачот на оваа фолклорна творба: „Приказната е слушната од мојата мајка, Кираца Фудули, која вели дека пред 90 години нејзиниот дедо, Миту Шула Карамани, везден им ја кажувал навечер кога си прикажувале околу огништето“. Приказната за првпат е објавена во списанието *Rivista di Litiratură shi Studii Armăni, Tomlu XXXI, Anlu 13, Nr. 2, Sumedru, 2006, сѝр. 46 - 48*. Преку оваа приказна се рефлектира интеркултурната врска меѓу Македонците и Власите во Македонија. Како солидна илустрација за ова е и објавената песна на истото место со наслов „Песна за Александар“ (што веќе ја спомнавме погоре), а преведена од аромански на македонски јазик од страна на преведувачот на приказнава.

ж) *Брешко македонски цар*

Приказната е објавена во книгата „Македонски народни приказни“ под редакција на Васил Иљоски и Крум Тошев во 1946 година.²⁷ Идентичен мотив за доаѓањето на Александар Македонски до „темната земја“ од злато и за Божјата градина,

²⁶ Светлана Христова–Јоциќ, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, цит. дело, стр. 336.

²⁷ Македонски народни приказни, Редактирале: В. Иљоски, К. Тошев, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1946, стр. 112.

²³ Исто.

²⁴ Исто, стр. 291 - 292.

²⁵ Исто, стр. 292.

односно за рајот, се среќава во средновековната „Александрида“. Истата приказна, но со малку модифициран наслов („Македонскиот цар Брешко“) е објавена и во второто издание од истата книга („Македонски народни приказни“) во 1951 година.²⁸

з) *Александар Велики и грчкиот филозоф*

Приказната ја запишал и ја објавил Танас Бражиновски во 1990 година.²⁹ Интерпретатор на приказната е Димитар Типев од селото Долно Котори, македонски иселеник во Канада. Станува збор за познатата анегдота за Александар и хеленскиот филозоф во врска со сенката што Александар му ја правел на Диоген.

с) *Една мајка си го проколнала сина си*

Насловот на оваа македонска фолклорна творба е условно земен од првата реченица на приказната, бидејќи таа е објавена без наслов. Приказната ја запишал Блаже Конески од неговата баба Дунавка некаде во 1942 или 1943 година. За првпат Конески ја објавил приказната во својот труд со наслов „Прилепскиот говор“, а ја преобјавил во списанието Спектар во 1991 година.³⁰ Станува збор за мотивот за одењето на Александар Македонски во небесните висини качен на орли за да види дали навистина стигнал до крајот на светот. Конески

паралелно го пренесува и фрагментот од средновековниот роман „Александрида“ кој содржи идентичен мотив како и македонската приказна што ја објавува, без да алудира на тоа дека мотивот во оваа македонска приказна е преземен од средновековниот роман за Александар Македонски – „Александрида“. Имено, Конески на крајот потенцира: „По некои чудни патишта, овој стар мотив стигнал дури до Дреновци и Небрегово“.³¹

3.2.1. *Хипотетични аналоџии*

Извесни автори наоѓаат аналогии со Александар Македонски и во други македонски народни приказни во кои не е спомнат експлицитно македонскиот крал. Александар Донски, на пример, го препознава ликот на Александар Македонски и во ликот на „царот со рог“ од приказната „Царо што имал на глаата рог“ запишана од Марко Цепенков.³² За ваквата своја теза Донски го дава следниот аргумент: „Познати се ликовните претстави на Александар Македонски во кои тој е прикажан со два мали рога на главата. Како таков Александар е запаметен и во исламската традиција. Мнозина сметаат дека тој е спомнат и во исламската света книга Куран под описното име 'Зул Карнијан', што значи 'оној со два рога'. Германскиот историчар Улрих Вилкен пишува дека ваквото детерминирање на Александар

²⁸ Македонски народни приказни, II издание, Редактирале: Крум Тошев и Васил Иљоски, Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје, 1951, стр. 123.

²⁹ Танас Бражиновски, Народни приказни на Македонците иселеници во Канада, Култура, Скопје, 1990, стр. 124.

³⁰ Блаже Конески, Еден мотив од „Александрида“, Разглед, Година IX, јуни 1991, бр. 17, стр. 5 - 7.

³¹ Исто, стр. 6.

³² Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. 2, Приредил Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, 1989, стр. 358.

потекнува од старото египетско предание според кое Александар е претставен како 'син на Амон'. Од своја страна, синот на Амон, во ликовните претстави секогаш бил прикажуван како лик кој на главата има два мали рога... Впрочем, постои ирачка легенда за Александар Македонски чија содржина е речиси идентична со содржината на оваа македонска народна приказна.³³ Кон аргументацијата на Донски приложуваме уште еден податок кој оди во прилог на неговата теза. Имено, во Псевдо-Калистеновиот роман „Животот и делата на Александар Велики“ македонскиот крал Александар се деноминира перифрастички со синтагмата „кралот кој носи рог“.³⁴ Сосема е јасна аналогијата меѓу „кралот кој носи рог“ од „Александридата“ и Цепенковиот „цар што имал на глаата рог“.

Вера Стојчевска–Антиќ, пак, трагајќи по идентичните мотиви во „Александридата“ и во македонскиот фолклор, наоѓа аналогија меѓу Александар Македонски кој стигнал до земјата на блажените според сижето во средновековната „Александрида“, од една страна, и царот кој со војската стигнал до рајот во една македонска приказна запишана од Марко Цепенков, од друга страна.

Стојчевска–Антиќ пишува: „И во Цепенковата приказна под бр. 8 војската на еден цар што го барала крајот на реката Јордан стигнала до рајот“.³⁵ Оваа приказна на Цепенков е со наслов „Царо што му го најдоа аскеро крајо на реката Јордан“.³⁶

Донски, исто така, наоѓа идентичности и во македонските приказни каде што како ликови се појавуваат царот и филозофот, алудирајќи на врската меѓу Александар Македонски и Аристотел. Таква е приказната „Царот, филозофот и берберот“;³⁷ а истото би се однесувало и на приказната „Царот и филозофот“.³⁸

Сепак, повеќе од очигледно е оти не постојат цврсти и сериозни аргументи дека зад „царо што имал на глаата рог“ или, пак, зад царот со филозофот или зад царот чија војска стигнала до рајот се крие ликот на македонскиот крал Александар Македонски. Се разбира, може и натаму да се бараат аналогии во овие, но и во многу други слични македонски народни приказни. На пример, македонските приказни „Старите ги носеле во планина да умрат“³⁹ и „Кога и колеле старите луѓе од седумдесет и пет години“⁴⁰ запишани од Цепенков би можеле да ги поврземе со мотивот за Александровото укинување на

³³ Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), цит. дело, стр. 77.

³⁴ Псевдо-Калистен, Животот и делата на Александар Велики, превод Весна Димовска–Јањатова, Слово, Скопје, 2008, стр. 148.

³⁵ Вера Стојчевска–Антиќ, Одгласи од Александридата, цит. дело, стр. 271.

³⁶ Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. 2, цит. дело, стр. 222.

³⁷ Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. 3, цит. дело, стр. 122.

³⁸ Исто, стр. 178.

³⁹ Исто, стр. 326.

⁴⁰ Исто, стр. 329.

обичајот старците да се убиваат што го среќаваме во народната песна „Раѓањето на Александар Велики“ којашто ја запишал Верковиќ од информаторот Јован Михаилов, па врз основа на тоа да заклучиме дека и овие две приказни се однесуваат на Александар Македонски, односно дека царот што се појавува како лик во овие две приказни е Александар Македонски. Исто така, мотивот во истата песна за преправањето на Исус (Господ) во изнемоштен старец, фалбата на Александар пред старецот и смртта на Александар од мушички и комарци можеме да го поврземе со познатиот мотив од нашиот фолклор за одземањето на силата на Крали Марко, па дури и со приказната „Господ преправен на старец на гости у една вдовица“⁴¹ запишана од Цепенков! Меѓутоа, сите вакви тврдења и аналогии остануваат само во рамките на претпоставките, независно од тоа што многу често сличностите се повеќе од очигледни. Затоа, овие приказни, сепак, не би можеле да ги вброиме во фондот на македонски народни умотворби за Александар Македонски.

3.3. Преданија

а) Цар Александар

Преданието со наслов „Цар Александар“ е објавено во Зборникот од браќата Миладиновци. Зборникот на Миладиновци за првпат е објавен на 24 јуни 1861 година во Загреб.

⁴¹ Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. 2, цит. дело, стр. 309.

Ние го користиме изданието од 1983 година под редакција на Харалампие Поленаковиќ и Тодор Димитровски.⁴² Основниот мотив во ова народно предание е барањето на живата вода, односно на бесмртната вода. Ова предание ќе предизвика интерес и кај пошироката европска научна јавност, односно кај А. Веселовски, В. Јагиќ и В. Милер, и тоа во контекст со мотивот за бесмртната вода во средновековната „Александрида“ и во фолклорот. Веселовски дури и ќе го објави ова предание на германски јазик во една своја студија.⁴³

б) За Александар Велики

Преданието што овде го пренесуваме со насловот „За Александар Велики“ го објавил еден од нашите најпознати собирачи на народни умотворби Кузман Шапкарев на крајот од 19 век.⁴⁴ Ова предание, со горенаведениот наслов („За Александар Велики“), е објавено и во петтиот том од „Избрани дела“ на Кузман А. Шапкарев под редакција на Томе Саздов.⁴⁵ Истото предание е обработено и кај

⁴² Димитрија и Константин Миладиновци, Зборник на народни песни, Редакција: Харалампие Поленаковиќ и Тодор Димитровски, Македонска книга, Скопје, 1983, стр. 502.

⁴³ За ова да се види: Радмила Маринковиќ, Српска Александрида, историја основног текста, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд, 1969, стр. 27 - 28.

⁴⁴ К. Шапкарев, Сборник от български народни умотворения, кн. 4, София, 1891 - 1894, 372.

⁴⁵ Кузман А. Шапкарев, Избрани дела, Том петти, Приказни, цит. дело, стр. 562.

Александар Донски.⁴⁶ Танас Вражиновски, пак, ова предание на Кузман Шапкарев го наведува со еден поинаков наслов – „Александар Велики ја изумил војната“.⁴⁷

в) Цар Александар Македонски

Ова предание е објавено од страна на Танас Вражиновски во книгата „Македонски народни преданија“.⁴⁸ Преданието со наслов „Цар Александар Македонски“ е раскажано од информаторот Никола Андонов, роден во 1883 година во Конопиште, а го снимил Киро Андонов во 1970 година во Неготино.

џ) Александар Македонски и сесџира му Анџелина

И ова предание е објавено од Танас Вражиновски во „Македонски народни преданија“.⁴⁹ Преданието е раскажано од информаторот Петре Андрески, на 75-годишна возраст, од село Модришта, а го снимил Милан Ристески во 1968 година во село Модришта.

о) Александар Македонски

Предание објавено, исто така, од Танас Вражиновски.⁵⁰ Ова предание е раскажано од Апостол Апостолов, роден во 1912 година во Крива Паланка, а го снимил Милутин Граматиков во 1969

⁴⁶ Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), цит. дело, стр. 53.

⁴⁷ Танас Вражиновски, Македонски историски преданија, цит. дело, стр. 16.

⁴⁸ Танас Вражиновски, Македонски народни преданија, цит. дело, стр. 26.

⁴⁹ Исто, стр. 29.

⁵⁰ Исто, стр. 33.

година во Крива Паланка. Податоците за раскажувачите и за оние што ги регистрирале претходните три преданија ги дава Танас Вражиновски во истата книга.

џ) Како персискиот цар бил победен со вреќата луѓи и ширки шито му ја исиршил Александар Македонски од Македонија

Сведоштво за преданието дава Лидија Славеска во книгата „Етногенезата на македонскиот народ“.⁵¹ Преданието е раскажано од прилепчанката Лоза Камчевска, мајка на познатиот историчар Орде Иванов. За содржината на ова предание да се види исто кај Лидија Славеска.⁵² Овде станува збор за мотивот на симболична размена на дарови помеѓу Александар и персискиот цар што се среќава и во други македонски народни умотворби за Александар Македонски.

е) Предание за расипаниите градови: Градиштите (Трипола), Влашко Градиштите и Виноградиштите

Преданието е запишано од Марко Цепенков.⁵³ Објавено е и во седмата книга од десетте тома во 1980 година како предание под број 674. За местото Градиште Цепенков, меѓу другото, запишал: „За тој расипан град се прикажува оти бил праен од Александар, царе македонски. При сè што врви Црна низ Градиштето, коа бил здрав градо, имало едно јако кале и за во

⁵¹ Лидија Славеска, Етногенезата на македонскиот народ, цит. дело, стр. 36 - 37.

⁵² Исто.

⁵³ Марко К. Цепенков, Македонски народни умотворби, Книга седма, Преданија, цит. дело, стр. 223.

калето вода имало донесена од баеги далеку; таксимо на таа вода бил на една тумба (и сега се прикажуа за таа тумба кај што била)⁵⁴.

ж) Александар и бесмртната вода

Станува збор за варијанта на преданието објавено во Зборникот на браќата Миладиновци со наслов „Цар Александар“. Преданието во целост го пренесува Александар Донски, а раскажано е од Љубен Панов од Велес, роден 1938 година, кој преданието го запомнил од неговата мајка Васка Јолевска–Панова (1913–1980), родена во Битола, а мажена во Велешко.⁵⁵ Насловот на ова предание („Александар и бесмртната вода“) е наш, бидејќи Донски преданието го објавува без наслов.

з) Жив е Марко

Ова е предание за заедничкото барање на бесмртната вода од страна на Александар Македонски, Марко Крале и Јанкула Војвода. За првпат преданието го објавува францускиот славист Андре Мазон во 1923 година во збирката со македонски народни приказни.⁵⁶ Ова предание го објавува и Кирил Пенушлиски во книгата „Народната култура на Егејска Македонија“ со наслов „Жив е Марко“.⁵⁷ Преданието е раскажано од дедо Јован од село

Неолани (Леринско), а го запишал Андре Мазон. Истото предание во книгата „Александар Македонски во науката и во свеста на потомците“ е објавено со наслов „Посмртна вода“.⁵⁸

с) Александар Македонски и Бела Ица

Преданието е објавено од Алексо Лозановски во книгата „Народни преданија“.⁵⁹ Станува збор за предание коешто се однесува на името од кичевското село Белица коешто се наоѓа на 21 км јужно од Кичево, на источната падина на Илинска Планина. За селото Белица Лозановски пишува: „Ова село е сврзано со традицијата на македонскиот народ од Александар Македонски, цар Самоил, свети Климент Охридски, Брсјачкото востание, Илинденското востание, како и Вториот македонски Илинден од 1941 до 1945 година“.⁶⁰

и) Пари од Александар Македонски за Бела Ица

И ова предание го објавува Алексо Лозановски.⁶¹ Станува збор за продолжување на сижето од претходното предание („Александар Македонски и Бела Ица“).

ј) Болно

Македонско народно предание објавено од Алексо Лозановски.⁶² Станува збор, всушност, за преспанското село Болно на северозападниот дел од

⁵⁴ Исто, стр. 224.

⁵⁵ Александар Донски, Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи), цит. дело, стр. 54 - 55.

⁵⁶ Contes slaves de la Macedoine sud-occidentale. Étude linguistique; textes et traduction; notes de folklore par André Mazon, Paris, 1923, 96.

⁵⁷ Кирил Пенушлиски, Народната култура на Егејска Македонија, Мисла, Скопје, 1992, стр. 353.

⁵⁸ Светлана Христова–Јоциќ, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, цит. дело, стр. 332.

⁵⁹ Алексо Лозановски, Народни преданија, Интерлингва, Скопје, 2005, стр. 8.

⁶⁰ Исто, стр. 20.

⁶¹ Исто, стр. 10.

⁶² Исто, стр. 25.

Општина Ресен. Според преданието, на локацијата каде што денес се наоѓа селото некогаш имало болници во кои ги лекувале ранетите војници на Александар Македонски или, пак, на цар Самоил. Независно од ваквата колебливост на раскажувачот во врска со тоа за кое време станува збор, сепак останува фактот дека во преданието фигурира и ликот на Александар Македонски.

к) Златари

Предание кое, исто така, е објавено од Алексо Лозановски. Според сижето во ова предание, „за времето на Александар Македонски и неговиот татко Филип, на местото каде што денес е лоцирано селото Златари се работело златото“.⁶³

л) Предание за градои Манастир

Станува збор за траги од предание за името на градот Манастир (Монастир, Битола) што ги среќаваме во патописот на Евлија Челебија. За Манастир (Битола) Челебија пишува: „Овде, велат, во времето на Александар Велики бил еден голем храм и заради тоа самото место е наречено Манастир“.⁶⁴

3.4. Леџенди

а) Леџенда за јаслиите на коњот Букефал

Сведоштво за оваа легенда ни дава патописецот Пјер Белон во 16 век кој престојувал во Македонија. Белон запишал дека во околината на градот Филипи кружела легенда

според која таму се наоѓале јаслите на коњот Букефал: „Одејќи по големиот пат, недалеку од Филипи има поставено голем четириаголен камен... Во овој крај кружи легендата според која тоа биле јаслите на кобилата на Александар Велики. Но, под таа кобила се подразбира Букефал. Тие ме одведоа да ми го покажат како раритет. Кобилата е дебела и високо исправена. Градот Кавала што се наоѓа во непосредна близина е наречен по името на коњот на Александар“.⁶⁵

4. Заклучок

Од наведените сведоштва и особено од зачуваните народни умотворби станува сосема очигледно дека присуството на Александар III Македонски во македонскиот фолклор бележи еден долговековен континуитет. Неговата застапеност во четири фолклорни книжевни видови (песни, приказни, преданија и легенди), како и триесетте зачувани и досега регистрирани народни книжевни дела, зборуваат за тоа дека ликот на Александар Македонски има свое значајно место во македонската фолклорна традиција. Се разбира, натамошните истражувања на полето на фолклористиката дополнително ќе ја потврдуваат и ќе ја зацврстуваат тезата за автентичноста на присуството на Александар Македонски во македонската народна книжевност.

⁶³ Исто, стр. 71.

⁶⁴ Патописот на Евлија Челеби од 1660 до 1668 година, во: Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци 1371 - 1777, цит. дело, стр. 424.

⁶⁵ Патописот на Пјер Белон од 1546 до 1549 година, во: Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци 1371 - 1777, цит. дело, стр. 147.